

Márai Sándor

Levél a Dunántúlról

Fabick, a Prohászka-kastély, hat Habsburg meg egy vak zongorista

Fabicknál lakom, az ő vendége vagyok itt, Székesfehérváron. Pesten ismerik Fabickot, a nevét nem kell magyaráznom.¹ Az első és a második forradalomban ismerték meg, szikár, napsütött, erős matróztteste mindenütt ott volt, ahol tömeg, vajúdás, botrány és forradalom készült. Faj- és valláskülönbség nélkül általában minden gyűlést széjjelvert, amelyet feleslegesnek tartott. Az események igazolták, neki volt igaza. Névleg a katonatanács alá tartozott, igazában pedig sehová. Száz-százötven embere volt mindig, tengerészek, akiket mindig megválogatott, nevelt, kipróbált, átselejtezett, s akik ma úgy ragaszkodnak hozzá, mint egy bálványhoz. Egy lépést sem tesznek nélküle.

A Fabick-csoport címe: *Fabick tengerészkülönítmény*. Ezek nem autós tengerészek. Két napja élek közöttük ebben a poros városban, ahova a forradalom még csak legszélsőbb hullámait küldte el, fáradt hullámveréssel, az alvó házak, zsíros, nehéz szívű túlადunai [sic!] élet barázdái közé, s valami nagy jó érzéssel és csendes csodálattal figyelem őket, emberrnyi egész embereket. Ezek nem pesti tengerészek, akik között sok becsületes és fanatikus ember akadhat, de ferencvárosi szegény legény majdnem ugyanannyi, ezek mind *katonák*, a „katona”-fogalom valami új értelmében. *Szabad katonák*: egy belső forradalmi regulára dolgoznak, nem ismernek más törvényt.

*

Székesfehérvár: hadtest, por, alacsony házak, néhány szép faragású régi kapu, minden kávéházban cigány, különben valami hallatlan szenny és fásult lustaság az egész városon. Az élet lassan ver itt a nagy melegben. Néha autók rohannak a városon keresztül, éjjel szirénák bőgnek, aztán hosszú órákon megint csend. A templom, a kolostor, a püspöki kastély feltorlaszoltan áll az apró házak között. A közismert vidéki „Fekete Sas” egészen piszkos szálloda, öreg politúros bútorok és márványlapos mosdó. Prohászka Ottokár püspöki kastélya a város közepén áll, széles, nagy, zöld és fehér cirádás kastély, barokk és renaissance elemekkel, gyönyörű faragott kapuval, szárnyas, fehér rácsos ablakokkal. Az erkélyről vörös zászló leng le. A kapu előtt fegyveres tengerész sétál. Az épület háta mögött,

1 Helyesen: Fabik Károly (1890–1930-as évek vége). Az I. világháború alatt a haditengerészetnél szolgált, 1918-ban Nagykanizsán egy félkatonai különítményt szervezett. 1919-ben előbb Budapesten, majd az országban több helyen a Tanácsköztársaságot védve számoltak fel mindenféle ellenállást. A Szovjetunióban halt meg, valószínűleg kivégezték.

benn a város szívében kőkerítéses, kétholdas hatalmas kert, dús és gyönyörű zöld fákkal. Itt lakik Fabick és csoportja. Bemegyünk a hús, széles lépcsős, fehér lépcsőházba. Ódon, hallatlanul szép boltívei vannak a püspöki kastélynak, a falakon becses, nagy szentképek, a folyosókon a legfinomabb cseresznyefából faragott karszékek és pamlagok, imazsámolyok, asztalok. Az első emeleten, a lépcsőnél ismét szuronyos tengerész áll őrt. Bevezet Fabickhoz. Tágas, nagy szobában ül, borvörös a tapétája a szobának, szép, faragott ágy, asztal, ódon székek s egy íróasztal: minden más felesleges dolgot kicipeltek a lakásból. Fabick fiatalember, harmincéves, legényember. Kék szeme van, és megjelenésében, ahogy udvariasan és tartózkodó elfogultsággal beszél, van valami nagyon szimpatikus és különös. Alkoholt nem iszik, a dohányzást kurta szárú angol csibukja kielégíti, rendkívül udvarias és szíves: két nagy szobát azonnal átad a palotából, minden bútordarabja a szobának műkincs és felüdülés.

*

Este ülünk Fabickkal a kastély emeleti szobájában és beszélgetünk. A püspöki kertben sok a hárs, ennek az illata nehéz, és mind bejön az éjszakában az ablakon át. Az átelleni kávéházban játszik a cigány, a kert felé pedig nagy csend van.

– Mi egy sziget vagyunk itt ebben a városban – kezdi csendesesen Fabick –, és az egész Dunántúlon itt ez a kastély mivelünk, egy sziget ez. Mi vagyunk itt a forradalom. Mitőlünk félnek, pedig ok nélkül és igazságtalanul nem bántottunk soha senkit.

– Nagykanizsai vagyok. Három polgárit jártam, azután ipart tanultam, vas- és fémmunkás vagyok. Húszéves koromban kerültem Polába, a haditengerészethez. Én nem tudom, hogy mi volt ottan velem. Én gyűlöltem a fegyvert, az ölőeszközt. Ha egyedül voltam, csak eldobtam a fegyvert és a fogamat csikorgattam, amiért az embereket öletni akarják. Egyszer a Viribus Unitis² vízre bocsátásakor hat Habsburg állt az ágyú csöve előtt, ahová kirendeltek. Gondoltam: megrántom a kanócot... Aztán mégse. Valami úgy megfogja, visszahúzza az embert. A hat helyébe jön hatszáz – nem változik semmi... és én egyedül cipeljem hat ember emlékét az életen?

– Én mindig mondtam: meg fognak minket verni a háborúban, és ezért fogunk győzni. Nyolc évig éltem a tengeren. Én *szabad ember* akarok lenni: szabadságot akarok, szabadságot! ... Nem politikai szabadságot, nem paragrafusokat! Életet akarok, szabad életet élni...

Ezt csendesesen mondja, azzal a furcsa, elfogódott szeméremmel, amivel mindig beszél. Van valami visszhang a szabad tenger morajlásából, amelyben nyolc évig élt. Lenn a palota előtt kopog az éjszakában az utcaköveken az órálló matróz csizmája. Nézem Fabickot, a történelemnek és a forradalomnak ezt a megszállottját, akit tiszta és misztikus erők verekedtetnek a világgal. Milyen messze van ez az ember minden politikától, milyen tisztelni való ez az anarchia, amiben él, s mennyire a jövő politikusa mégis.

*

2 A császári és királyi haditengerészet 1912-ben szolgálatba állított csatahajója.

Még egy dolog: Fabick elvitt egy vendéglőbe, ahol zongora van, hogy meghallgassak egy vak fiút, akit az itteni ferencrendiek három évig tartottak bezárva a kolostorban, mint egy vak állatot, szegényt, piszokban, szennyes és rongyos fehérneműben, maradékkal etették és havi tíz korona bért fizettek neki három éven keresztül azért, hogy egész nap orgonázzon nekik. A fiú borzalmasan néz ki, torzonborz, a haja a homlokába nőtt, rongyos, a nadrágja pókhálós és ujjnyi piszokban tapad. Nehezen beszél, inkább nyöszörög, valóságos zenei tehetség szegényke, és megvan benne is a vakok nagy és mámoros zenei vágyódása, s tétova, maga komponált futamokat von a keze a zongorán. Ezt kimentették most a kolostorból, a barátok közül, akik nyilván ugye azért tartották így a fiút maguk között, hogy legyen valaki, aki Jób szenvedéseire és az apostolok szegénységére emlékeztesse őket. Fabick most munkáshangversenyt rendeztet vele, fölsegíti, gyámolítja, ruhát ad neki. A félelmetes Fabick...

Vágóhíd, 1919. júl. 1. 27. sz. 6–8.

Zalai Népakarat, 1919. július 24. 187. sz. 2.³

Vasárnapi Krónika. Cselédek

A háziasszony ezt mondja:

– Nincs igazuk. Valaki vagy valami megőrijtette őket. Szaladnak a gyárakba, a villamoshoz, számjegyekről ábrándoznak, mintha nem tudnák, mibe kerül a lakás, a fűtés, a mosás, a világítás és az élelmezés. Nem, akármit mondanak is, nincs igazuk. Látják, hogyan élünk, mennyi a gondunk, látniok kell, milyen kínnal szedi össze az uram minden hónapban azt a pénzt, ami a fizetésén felül kell az élethez. Látják, hogyan tárgyalok, alkuszom, udvarlok kereskedőknek, egy kis túróért, tíz deka sajtért, Jókai-regényeket viszek ajándékba a tejesnek, mert a gyerekeknek joghurt kell tízóraira. Látják, hogy mindent megosztunk velük, s nem merem bevallani barátnőimnek, milyen bért fizetek, de mit csináljak. Személyzet nélkül nem maradhatok három gyerekekkel és három szobával... Nem tehetek arról, hogy egy világháború negyedik évében élünk, sem arról, hogy a húsfejadag annyi, amennyi. A kenyérből több jut nekik, mint nekünk. A piperezappant megosztom velük. De mintha megőrültek volna. Két-három hónap után mindegyik felmond, azelőtt öt-hat évig maradtak meg nálam. Mi történt? Nem tudom, csak bizonyos, hogy nincs igazuk. A Beszkártnál sem tartják őket ingyen, hajnaltól estig szorongani a zsúfolt villamosokon nem lehet eszményibb munka, mint dolgozni egy háztartásban, ahol megkapnak mindent, ami az élethez szükséges, s amit ma olyan nehéz megszerezni. S a gyárakban sem kényeztetik őket, ezt hamarosan megtanulják. Mégis, mintha rögeszme kergetné őket. A szemérmesebbje arra hivatkozik, hogy az édesanyja vagy a nénikéje beteg,

³ A szöveget korábban közölte: Paksy Zoltán: Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között I. 1918–1931. Zalaegerszeg, 2006. 129–132.

haza kell menni Marosvásárhelyre. Ennyi édesanya és nénike egyszerre, egyidőben még nem betegedett meg Magyarországon, mint az elmúlt esztendőben. Valóságos vész és járvány tört ki a háztartási alkalmazottak édesanyái és nénikéi között. Nemrégem találkoztam Violával, aki beteg nénikéjére hivatkozva mondott fel három hét előtt: a Tabánon ült egy padon a nénikével, aki tűzoltó-egyenruhát viselt és szép, hegyesre pödört bajsza volt. Mert ez mindennek a tetejébe következett be, ez a nyomorúság, ez a kiszolgáltatottság, a személyzet hisztériája. Mit akarnak? Nem tudok változtatni egy világrenden. Fizetek, amennyit csak bírok, még azon felül is, etetem, mosdatom, melegítem őket, mit tudják ők, hogyan gondolok csütörtökön a vasárnapi ebédre? Nem, százszor is mondom, nincs igazuk. Valaki megőrjítette őket. Majd megbánják még. Mondd, édesem, nem tudsz valakit?... Legalább elsejéig, legalább délelőttre...

2.

Viola szelíden, de makacson, ezt mondja:

– Nem maradhatok, nagyságos asszony, kérem. Beteg a nénikém.

3.

Én mindenesetre lemegyek a kávéházba, hogy semleges helyen, viszonylagos nyugalomban fejzzem be ezt a cikket. Ezt írom:

– Mit is tudok én erről a forrongó, izzó kérdésről, a cselédkérdésről? Azt hiszem, nem sokat, s ugyanakkor azt hiszem, mindent. Sokáig éltem olyan országokban, ahol a cselédkérdés, a szó közép-európai értelmében, ismeretlen volt, egyszerűen azért, mert nem volt cseléd így Franciaországban és Angliában. A házimunkákat természetesen ott sem vikáriusok, hanem pesztonkák, szobalányok, szakácsnők és e célra kiképzett, rendkívül ünnepélyes viselkedésű férfimunkások végezték. De a cseléd, a szó Közép-, illetve Kelet-Európában fogalmazott értelmében, ismeretlen jelenség volt. A kispolgárság és a polgárság nagy rétegei órabéres háztartásbeli munkásokkal dolgoztak, *femme de ménage*-okkal⁴, *bonne non-logée*-val⁵, akik reggel érkeztek, nagy kezűgyességgel beseperték a szemetet az ágy alá, villámgyorsan főztek, takarítottak, s aztán délután – öt vagy hat órai munka órabérért retiküljébe rejtve – a háztartásbeli bérmunkás eltávozott a lakásból.

Állandó személyzetet csak a dúsgazdag, nagy lakásokban, nagy életformákban élő kevesek tartottak a háború után, Franciaországban és Angliában: az orvos, ügyvéd, mérnök, kinek inasa, szakácsnője, szobalánya is volt, feltétlenül milliomosnak számított. Amikor nálunk, tíz-húsz évvel ezelőtt, harminc, negyven pengőt fizettek egy szobalánynak, Párizsban és Londonban százötven, kétszáz pengőt fizettek. Ezek a nyugati háztartásbeli munkások szigorúan elhatárolt munkakörben dolgoztak, az inas nem kefélt ruhát, ha ajtót is nyitott, a szobalány nem nyúlt a konyhában egy pohárhoz sem, mert a mosogatás a konyhalány

4 *femme de ménage* (fr.) – takarítónő

5 *bonne non-logée* (fr.) – bejárónő

dolga volt. A szakácsnő vagy a szakács csak trónolt a háztartás felett, mintegy áldást osztott. Nem, cseléd már évtized előtt sem volt Nyugaton.

– De volt házi bér munka, drága bérekkel. Mi történik most nálunk? Egy életforma válságba jutott? Ez még nem egészen bizonyos, bár sok jel erre mutat. Mindenekelőtt válságba jutott az a bizonyos „nálunk megöregedhet, fiam” szemlélet, mert a háztartási alkalmazott pontosan tudja, amit a háziak is gyanítanak, hogy ez egyáltalán nem biztos; igen, még az sem biztos, hogy én, a házigazda megöregedhetem-e saját magamnál. És válságba jutott a „mindene megvan neki” szemlélet is, mert az alkalmazott ezt a álláspontot nem írja föltétlenül alá. Valahányszor odafigyeltem erre a kérdésre, úgy tapasztaltam, a nagy cselédválságok alján *mindig* az öregkortól való rettegés és bizonytalanság rémképei húzódnak meg. A cseléd tudja, hogy ez a fogalom az újkorban nem származik többé a „családból”: a patriarchális ellátottság és biztosítottság, melyet a múltban, különösen vidéken, valóban nyújtottak a háztartások cselédeknek, nincs többé. A rettegés, hogy egy szakácsnő húsz, harminc, negyven évi munka után, rossz lábaival, betegen és elöregedve, az utcára vagy falusi rokonok kegyelemkenyerére kerülhet, nem oktan félelem. *A cselédkérdés alapján az öregkori biztosítás problémája parázslék*, így tapasztaltam. Ezért hisztérikusak bizonyos korban a legderekkab cselédek, s nem ok nélkül hisztérikusak. S most, mikor nagy nivellálódási folyamatok zajlanak az életformákon belül – nem csak nálunk és a mi vidékünkön –, természetesen a cselédkérdés is fellángolt. E pillanatban sok idegen motívum, alkalmi és időszerű izgalom is fűti ezt a parázsló kérdést. De az alján ez van: rettegés a bizonytalan öregségtől. Mikor a cseléd kimenekül a háborús ipari konjunktúra kádereibe, szíve és öntudata mélyén valamilyen osztályfedezéket keres az öregség rémei ellen, s úgy érzi, a munkásosztályon belül szervezettebben találja meg ezt a védelmet, mint a rozogán patriarchális semmivel nem garantált családiasságon belül. Csináljanak valamit a háztartási alkalmazottak öregkori ellátásának ügyében, s a cselédkérdés megnyugszik. Amíg egy társadalmi rend bizonyos életformákhoz van kötve, nem nélkülözheti a háztartási alkalmazottat. Más kérdés, átalakulnak-e és milyen mértékben alakulnak át ezek az életformák... De a cselédkérdés ennek az átalakulásnak nem feltétele, csak tünete.

Ezt írtam, nyugodtan, a kávéházban. Mert a kávéház időtlen, s mindig a legbiztosabb menedék, mikor otthon, vagy egy korszakban, vagy egy életformában recseg és ropog valami.⁶

6 A szöveghelyre vonatkozó adatokat lásd Mészáros Tibor tanulmányának zárófejezetében.